
Macht, positie en strategie van Nieuw Links

De ‘ver-Nieuw-Linkste’ Partij van de Arbeid in de lokale praktijk

Bert Middel

Gezindheidssocialisme

Sociaaldemocraat ben ik van geboorte, daar valt verder niks aan te doen. Wanneer je, zoals ik, in de nadagen van de verzuiling opgroeide in het Groningse Oosterpark, maakte je meteen deel uit van de roemruchte ‘Rooie Familie’. Je socialistisch gehalte was genetisch bepaald. Pas veel later kon je beoordelen of het ook echt bij je paste.

Socialist zijn was in de jaren vijftig en zestig van de vorige eeuw niet zozeer een politieke keuze, maar vooral een gezindte. Of, om met de eerste PvdA-voorzitter Koos Vorrink te spreken: ‘Je kiest niet voor het socialisme, nee, je bént socialist’. Dat is de kern van het ‘gezindheidssocialisme’, dat ook Nieuw Links-voorman en latere PvdA-voorzitter André van der Louw – doorgaans tegen de stroom in – probeerde uit te dragen. Na hem – en vooral ook na de vernieuwing, democratisering en ontzuiling in de jaren zestig – werd binnen de PvdA het gezindheidssocialisme alleen nog ervaren tijdens 1 mei-vieringen. Dan rechtten de gestaalde kaders van weleer – binnen de sociaaldemocratie heetten zij ‘de strijders’ – nog eens de rug om luidkeels en vol overtuiging de strijdliezen van de aloude ‘beweging’ ten gehore te brengen. Dan naakte het morgenrood weer, geheel in de traditie van de vooroorlogse Sociaal-Democratische Arbeiderspartij (SDAP). Want eens, ja eens komt die schoone dag.

Het Oosterpark was destijds een nette arbeiderswijk, in het latere bestuurdersjargon een achterstands- of aandachtsgebied en intussen weer gewoon een overzichtelijke volksbuurt. Het was de eerste stadswijk met vrijwel uitsluitend sociale woningbouw, bijna honderd jaar geleden gepleegd door de socialistische woningbouwvereniging ‘Groningen’. De grote initiator daarvan was Eltjo Ruge, de Wibaut van de stad Groningen. Hij was raadslid, Statenlid, Tweede Kamerlid, senator en bovenal wethouder namens de SDAP. En hij woonde in de wijk.

In de jaren tachtig van de vorige eeuw zou het Oosterpark vrijwel volledig gerenoveerd zijn, dankzij het volkshuisvestingsbeleid van het stad-Groninger gemeentebestuur dat toen volledig werd gedomineerd door de nazaten van Nieuw Links.

Als kind van de alomvattende sociaalculturele verzuiling wist ik lange tijd niet beter dan dat er maar twee soorten mensen waren: de geschoolde arbeiders die aan onze kant van de wijk woonden en de ongeschoolde, die in het andere deel woonden en waar ik van mijn ouders niet mocht komen. Dat deel was namelijk ‘a-sociaal’. Dit was mijn eerste kennismaking met de rangen en standen binnen de samenleving, die vooral binnen de arbeidersklasse ervaren werden.

Bij verkiezingen gingen mijn ouders in hun zondagse kleren samen naar het stembureau. Want stemmen was bijzonder, stemmen was om te vieren dat de arbeidersbeweging er na een lange strijd in geslaagd was het algemeen kiesrecht te verwerkelijken. Stemmen was niet zomaar iets. Stemmen was een verworven democratisch recht. En altijd werd op de nummer één van ‘onze partij’ gestemd. Geen haar op hun hoofd die daaraan twijfelde.

Ruim meer dan de helft van de kiezers in onze wijk stemde op de Partij van de Arbeid. De opkomstplicht leidde vrijwel iedereen naar het stembureau en socialistisch stemmen was eerder een kwestie van fatsoen dan het gevolg van een weloverwogen keuze. Zo was men ook lid van de vakbond, had men de *VARA-Gids* thuis en was men actief in uiteenlopende socialistische clubs en verenigingen, aan wier naam stevast het voorvoegsel ‘arbeiders’ was gekoppeld. Zo was er een arbeidersmuziekvereniging, een arbeidersgymnastiekclub en gingen we op de fiets met vakantie naar de natuurvriendenhuizen van het Instituut voor Arbeidersontwikkeling, dat later werd omgedoopt in het huidige NIVON (Nederlands Instituut voor Volksontwikkeling en Natuurvriendenwerk).

Omdat ik – zoals dat heette, ‘goed kon leren’ – mocht ik na de lagere school ‘doorleren’. Niet naar de MULO en Kweekschool voor Onderwijzers, wat voor slimme arbeiderskinderen meestal het hoogst haalbare was, maar naar het lyceum. Daarmee was ik wel meteen een ‘snakkerd’ in de ogen van buurtgenoten en zelfs familieleden. En daarmee ook enigszins een buitenstaander. Ik hoorde er vanaf dat moment niet meer echt bij. Het volgen van een ander soort onderwijs vormde een breukvlak met je afkomst en verleden.

Het ‘verheffingsideaal’ van het socialisme zou vooral via het onderwijs gestalte moeten krijgen. ‘Kennis is macht’. Zo werd er bij ons thuis over gedacht. Eenmaal op de middelbare school leerde ik een andere wereld kennen;

ik zag en voelde de maatschappelijke ongelijkheid. Ik kwam bij klasgenoten over de vloer en constateerde dat hun vaders ook op doordeweekse dagen een kostuum met stropdas droegen, dat er boekenkasten in de woonkamer stonden en een auto – ‘luke wagen’ noemden wij deze – voor de deur. En men ging met vakantie naar het buitenland. Socialist was ik al vanuit de emotie, ik werd het nu ook vanuit de ratio. Het klopte gewoon. Sociaaldemocraat, zowel van gezindte als uit overtuiging.

De dag na mijn eindexamen HBS-B werd ik lid van de PvdA. Ik meldde me aan bij de buurvrouw van een vriendinnetje met wie ik folderde voor de gemeenteraadsverkiezingen van 3 juni 1970. De buurvrouw was gemeenteraadslid en zij ijverde voor een abortuskliniek in de stad, wat me aansprak. Of dat folderen er werkelijk toe deed, weet ik trouwens niet. De PvdA was in de stad Groningen altijd de grootste en is dat tot medio maart 2014 gebleven, alsof het een natuurverschijnsel betrof.

Hoewel ik nog geen 18 was, wat toen wel een voorwaarde scheen te zijn voor het lidmaatschap, werden er geen belemmeringen opgeworpen. De ballotage was een wassen neus. Ik kreeg een mooie voorbedrukte welkomstbrief van landelijk partijvoorzitter Anne Vondeling. Dat was het. De partijorganisatie lag op haar gat, zo ervoer ik algauw.

Paleisrevolutie

Kort daarvoor had in de plaatselijke PvdA, bij de vaststelling van de kandidatenlijst voor de raadsverkiezingen van juni 1970, een paleisrevolutie plaatsgevonden. De als regentesk en zelfgenoegzaam bestempelde bestuurders van weleer werden gewipt door een bonte verzameling bijeengescharrelde volgelingen van twee handenvol plaatselijke nieuwlichters, allen min of meer aanhangers van het in 1966 landelijk geïnitieerde Nieuw Links. Het zowel letterlijk als figuurlijk vergrijsde partijkader had geen enkel verweer tegen deze hemelbestormers, die slim gebruikmaakten van de partijreglementen, van de macht van het getal en niet in de laatste plaats van hun verbale vaardigheden.

De aankondiging van ledenvergaderingen vond doorgaans nogal summier plaats. Het federatiebestuur – de partijfederatie omvatte de toenmalige zes Groningse afdelingen – plaatste soms en dan ook nog te laat een advertentie in een huis-aan-huisblad. Het verstuurde doorgaans wel convocaties aan de leden, maar door de haperende organisatie meestal niet aan allemaal en het

lokale afdelingsblaadje verscheen vaker niet dan wel. Voor zover partijleden al belangstelling hadden voor het deelnemen aan partijactiviteiten, moesten zij daarover wel eerst geïnformeerd worden. Juist die informatie was doorgaans onvolledig, kwam te laat en bleek niet altijd aan het juiste adres gericht te zijn.

Daarentegen maakten de Groningse nieuwlichters zelf hun (potentiële) sympathisanten binnen de partij attent op vergaderingen waar het verkiezingsprogramma en de opstelling van de kandidatenlijst werden voorbereid en vastgesteld. Indien deze sympathisanten nog geen partijlid waren, was het een geringe moeite dit meteen te regelen. Volgens de partijreglementen konden nieuwe leden pas tot de partij worden toegelaten nadat zij de ballotage op de eerstvolgende ledenvergadering hadden doorstaan. In de praktijk kwam van dit laatste niets terecht. De ledenadministratie van de Groningse PvdA was in die tijd niet op orde, wat mede het gevolg was van de kort daarvoor landelijk ingevoerde automatisering van de contributie-inning. Zo kon het gebeuren dat sommigen slechts kortstondig en louter voor de gelegenheid partijlid werden, met als enig doel mee te werken aan de Groningse pa-leisrevolutie. Daarnaast werden ‘slapende leden’ gewekt om eenmalig te komen opdaven teneinde hun stem ten faveure van de nieuwlichters uit te brengen. Zo fungeerden zij als ‘gelegenheidsstemvee’ en beleefden ze meteen een aardig ‘uitje’ in de plaatselijke politiek.

Via een van de medeopstellers van *Tien over rood*, Reinier Krooshof, hadden de Groningse hemelbestormers een link met het landelijke Nieuw Links. Zij formuleerden hun eigen doelstellingen, gekoppeld aan kritiek op de plaatselijke PvdA en brachten deze – deels via bevriende dagbladjournalisten – gedoseerd naar buiten. Ook organiseerden zij eigen kader- en scholings-bijeenkomsten, namen zij deel aan demonstraties en zetten zij de toon in allerlei protestvergaderingen. Enkele sympathiserende zittende raadsleden functioneerden als hun politiek platform in de gemeenteraad.

De plaatselijke PvdA-federatie had geen antwoord op deze nieuwlichterij. Er was nauwelijks een organisatorisch kader, een klein clubje maakte er de dienst uit, cumulatie van functies was binnen de partij en de vertegenwoordigende lichamen (raad en Staten) eerder regel dan uitzondering en de ruim tweeduizend leden participeerden nauwelijks in de stedelijke partij. Hun binding met het ‘partijgebeuren’ was toch al verzwakt sinds de invoering van de centrale en girale contributie-inning. Daardoor kwam de ‘contributiebode’, die voor vele leden letterlijk de belichaming en daarmee ook een klankbord van ‘de partij’ was, niet meer periodiek aan de deur. Het gemiddelde PvdA-

lid was mede daardoor vervreemd geraakt van zijn partij en zelfs van de politiek.

Als er al eens door een van de lokale partijafdelingen een ledenvergadering werd uitgeschreven, ging deze vrijwel uitsluitend over huishoudelijke en organisatorische zaken, zoals ledenwerving en verkiezingscampagnes. Politiek bedrijven was verworden tot ‘tien procent inspiratie en negentig procent transpiratie’.¹

Op deze voedingsbodem wist de stad-Groningse variant van het landelijke Nieuw Links op lokaal niveau de macht te grijpen. Het leek niet alleen op een coup, het was er ook eentje. De coupplegers waren al lid van de partij of werden dit om deze daarna van binnenuit over te nemen. Zelfs de suggestie om ook buiten de partij om te opereren, werd niet overwogen.

Dat bleek ook een van de succesfactoren van het plaatselijke Nieuw Links, dat vooral oudere leden enigszins geruststelde: men kwam vanuit de partij en men bleef loyaal aan de partij. Allereerst was en bleef men ‘partijgenoot’ – zeker destijds een emotioneel beladen term binnen de ‘beweging’ – en pas daarna Nieuw-Linkser. Scheuring binnen of afsplitsing van de partij was niet aan de orde. Kritisch, maar loyaal aan de partij. Dat mocht, ook van de oude harde kern binnen de partij. Hierin ontvouwt zich een wel vaker voorkomende ‘partijparadox’: ook de coupplegers zijn en blijven loyaal aan de partij, want voor alles geldt dat men ‘partijgenoot’ is.

Wie de organisatie in handen heeft, kan de macht grijpen. Ook nu bleek dit recept van (onder meer) Lenin opgeld te doen. Deze les heb ik later vaak bevestigd gezien. Wie het binnen het ‘politbureau’ – ofwel de (plaatselijke) partijtop – voor het zeggen heeft, heeft de macht in het partijbestuur en daarmee in de partij. Dat is de keerzijde van de veelal met de mond beleden partijdemocratie, die zoveel mogelijk leden de gelegenheid moet bieden om op transparante en gecontroleerde wijze binnen en namens de partij actief te zijn. En dit dan allemaal ten dienste van het dichterbij brengen van hooggestemde idealen.

De nieuwe en nog zeer jonge garde was zo slim geweest om de ‘*local hero*’ van de plaatselijke partij, wethouder en lijsttrekker Wim Hendriks, voorlopig te laten zitten. De twee andere leden van de Groningse ‘PvdA-trojka’, fractievoorzitter Marten Kastermans en partijvoorzitter Bé Tent, traden gedesillustreerd terug. Hendriks was net als zij een geboren en getogen ‘Stad-er’ en populair bij zowel de plaatselijke kranten als de man in de straat, die hem terecht als ‘een van ons’ zagen. Naast zich moest hij nu partijgenoten dulden die een geheel andere manier van politiek bedrijven voorstonden en

ook praktiseerden. Ze werden aangevoerd door de nieuwe tweede PvdA-wethouder, Max van den Berg, en de aantredende fractievoorzitter, Jacques Wallage. Er zou veel gaan gebeuren in de stad. En ik zat er vanaf dat moment middenin.

Max van den Berg was in 1966 met een andere Groningse student, de al genoemde Reinier Krooshof, en de polemoloog en latere VPRO-voorzitter Fenna van den Burg, een van de drie lokale ondertekenaars van het manifest *Tien over rood*. Daarmee hield zijn bemoeienis met de landelijke vernieuwingsbeweging op. Nog in zijn studietijd werd hij verkozen tot voorzitter van de provinciale PvdA en in de stad maakte hij deel uit van een groep jonge ‘partijgenoten’, die actief waren in uiteenlopende clubs van zowel studenten (zoals Politeia) als werkende jongeren. Ook de toenmalige Federatie van Jongeregroepen in de PvdA (FJG), die later Jonge Socialisten werd genoemd, liep voorop in het plaatselijke vernieuwingsstreven.

Een van zijn studie- en leeftijdgenoten – beiden zijn in 1946 geboren – van de subfaculteit Sociologie, Jacques Wallage, was onder meer voorzitter van de Groninger Studentenraad (Gronstra) en ook in die hoedanigheid zeer actief in het publieke debat. Wallage beschikte als getogen stad-Groninger over een groot lokaal netwerk – binnen en buiten de partij – en paarde dat met succes aan zijn organisatietalent en welsprekendheid.

Vrienden waren beiden niet en ze zouden het ook nooit worden, maar samen wisten Van den Berg en Wallage in een mum van tijd de Groningse PvdA naar hun hand te zetten. Op de golven van de maatschappelijke vernieuwingsbewegingen grepen zij de macht binnen de partijfederatie. Politisering van lokale vraagstukken en polarisatie – het verduidelijken en waar gewent (dat was het in de ogen van de nieuwlichters eigenlijk altijd) aanscherpen van politieke tegenstellingen – waren hun voornaamste instrumenten.

De Groningse gemeentepolitiek werd wakker geschud. Macht was niet langer een vies woord, maar het instrument bij uitstek om de wereld naar je hand te zetten, te beginnen in Groningen. Het verwerven van macht werd binnen de kortste keren ook een doel op zich. Daarin onderscheidden Nieuw-Linksers zich niet van andere politici. Dat deden zij wel waar het om buitenparlementaire actie ging. Deze werd als ondersteuning van het werk van volksvertegenwoordigers en bestuurders gezien. De PvdA moest een ‘actiepartij’ zijn om zo grote groepen aan zich te binden. Ik werd als Nieuw-Linkser van de tweede generatie de eerste ‘actiecoördinator’ van de Groningse PvdA. In die hoedanigheid richtte ik her en der in de stad huurdersvereni-

gingen op en ageerde ik met andere actievoerders (uit progressieve bewegingen en andere linkse partijen) tegen de door het in onze ogen rechtse kabinet-Biesheuvel ingevoerde huurharmonisatie- en liberalisatie.

Zo werd de lokale PvdA daadwerkelijk een actiepartij, met name op het beleidsterrein ‘wonen en huisvesting’. De partij nam het initiatief om samen te werken met buurtcomités, waarmee openlijke concurrentie met de lokale CPN (Communistische Partij van Nederland) van actievoerder, volksvertegenwoordiger en bovenal volkstriebun en daarmee boegbeeld van de ‘gewone man’ Fré Meis niet uit de weg werd gegaan. Ook werd samengewerkt met de plaatselijke rechtswinkel en de stedelijke afdeling van Release (drugshulpverlening) bij het opzetten van een ‘kraakteam’, dat de strijd met de huisjesmelkerij aanbond. Van den Berg zag het ‘kraakteam’ vooral als signaal tegen misstanden binnen de volkshuisvesting en nam als enige wethouder geen afstand van deze actie van de plaatselijke PvdA.

De na de coup van 1970 aangetreden raadsfractie van de PvdA kende een ruime meerderheid van sympathisanten van Nieuw Links. Het bestuur van de plaatselijke partijafdeling – voortgekomen uit de vroegere partijfederatie – bestond vanaf 1970 vrijwel volledig uit geestverwanten van Nieuw Links. Ik was een van hen. Er was slechts één kandidaat meer dan het aantal beschikbare bestuurszetels. Omdat juist die ene de plaatselijke partijkerulant bleek te zijn, rolde ik op mijn 18de zonder enige inspanning in het afdelingsbestuur. Drie jaar later werd ik voorzitter van dat bestuur. Een tegenkandidaat was er niet.

Mede dankzij het ook door Nieuw Links aangewakkerde ‘vrije en linkse levensgevoel’ en de politieke successen van de stedelijke PvdA, groeide het ledental van de Groningse partijafdeling in korte tijd tot maar liefst een kleine drieduizend. Daarmee werd de PvdA-Groningen de grootste afdeling van het land (de grote steden in de Randstad waren partijgewesten, gevormd door wijkgebonden afdelingen). Velen werden enthousiast of wilden er gewoon bij horen. De door Wallage bedachte slogan ‘Kom op voor je stad, kies PvdA’ sloeg aan.

Samenhangend met de onstuimige groei van het ledental was het op orde brengen van de ledenadministratie en het partijsecretariaat, waarmee ook een eventuele volgende ‘overval’ van nieuwe gelegenheidsleden bij voorbaat bemoeilijkt werd. Ballotage van nieuwe leden werd het eerste agendapunt op elke openbare afdelingsvergadering. Het plaatselijke ledenblad, *Onze Binding*, verscheen vanaf 1970 elke maand op tijd, bereikte alle leden en bevatte de benodigde informatie om als lid actief mee te kunnen doen.

Dit meedoen moest volgens het afdelingsbestuur en de raadsfractie ook en vooral om en nabij het eigen huis plaats kunnen vinden. Daartoe werd in 1971 het initiatief genomen om in elke Groningse stadswijk een PvdA-wijkteam op te zetten, waarvan een bestuurslid en een fractielid samen de coördinatie op zich namen. Het wijkteam werd zo de schakel tussen wat zich in de wijk afspeelde en de plaatselijke (PvdA-)politiek. Zo konden burgers van de stad meer bij de politiek betrokken worden en werd tegelijkertijd het draagvlak voor het lokale PvdA-beleid verbreed. Ook voerden de wijkteams kleinschalige acties in de eigen buurt – altijd gericht op wijkvoorzieningen en leefomgeving – en fungeerden ze als ombudsteam. Het opzetten van de in totaal achttien wijkteams was een puur Groningse aangelegenheid. Het paste in de doelstelling van de nieuwe raadsfractie en het pas verkozen afdelingsbestuur om de lokale politiek aantrekkelijker te maken voor de eigen (potentiële) achterban.

Toch duurde het nog een paar jaar voordat in alle Groninger stadswijken wijkteams waren opgericht, die de schakel vormden tussen enerzijds het ‘wijkgebeuren’ en anderzijds de raadsfractie en het afdelingsbestuur. Ook konden vanaf toen partijleden in functionele werkgroepen meedenken en meepraten over hoofdthema’s in de lokale politiek. Nadeel was dat deze werkgroepen al gauw gezien werden als fanclubs van wethouder Van den Berg, die zowel stedenbouw als cultuur in zijn portefeuille had. Later zou Wallage – als wethouder – hetzelfde overkomen met ‘zijn’ werkgroep ‘Onderwijs’.

Openbare ledenvergaderingen vonden maandelijks plaats en werden steevast goed bezocht. Er gebeurde daar altijd wel wat en algauw luidde het gezegde dat je in de Groningse PvdA ‘never a dull moment’ meemaakte.

Al met al vormden het revitaliseren en het versterken van de plaatselijke PvdA de belangrijkste successen van de ‘ver-Nieuw-Linkste’ partijafdeling. Ook vanuit de Groningse studentenbeweging, die destijds werd gedomineerd door de Groninger Studenbond (GSB) – onder meer door mijzelf gezien als een verkapte mantelorganisatie van de plaatselijke communisten – traden velen toe tot de PvdA. De Groningse partijafdeling werd meer dan ooit een club waar je bij wilde horen.

Nieuw Links was in 1966 begonnen als een ‘uitdaging’ aan de landelijke PvdA. De vernieuwingsbeweging wist de meeste van haar tien speerpunten, zoals verwoord in *Tien over rood*, om te zetten in standpunten van de PvdA. Maar waar landelijk Nieuw Links buiten de partij niets van zijn speerpunten kon realiseren – de PvdA zou immers pas in 1973 weer toetreden tot het

landsbestuur – wist men op lokaal niveau precies wat er te doen stond. En het lukte ook nog, binnen een mum van tijd.

Een rood denkraam

Speerpunten in het beleid waren stadsontwikkeling en volkshuisvesting, onderwijs en cultuur, alsmede het verkeersluw maken van het stadscentrum. Daarmee werd een volstrekt andere weg ingeslagen dan waar de PvdA als dominante collegepartij jarenlang voor had gepleit. Waar mogelijk geen sloop of sanering van vooroorlogse huizen en stadswijken, wel renovatie en stadsvernieuwing. En dat alles niet alleen voor de *Stadjers*, maar vooral ook mét de *Stadjers*. Daartoe werd zelfs een ‘stadsandragoog’ aangesteld, de latere provinciale PvdA-voorman en jarenlange gedeputeerde Roel Vos. Zijn belangrijkste taak was het betrekken van wijkbewoners bij renovatieprojecten en nieuwbouw in hun directe leefomgeving. Zo werd het maatschappelijk draagvlak voor het stadsvernieuwingsbeleid versterkt.

Niet nog meer nieuwbouwwijken met veel flatwoningen, wel gevarieerd bouwen in groene en waar mogelijk autovrije stadsuitbreidingen. Geen sloop van de monumentale Harmonie in het stadscentrum, de concertzaal met volgens kenners de beste akoestiek van Nederland. Daardoor was de al gestarte bouw van een nieuw cultuurcentrum aan de rand van het centrum – De Oosterpoort, volgens de Groningse CPN een ‘cultuurpaleis voor de arbeiders’ – overbodig (maar het zou er uiteindelijk wel komen). En een eigen stedelijk onderwijsbeleid, gericht op het tegengaan van achterstand en achterstelling van kinderen uit kansarme milieus. Om dit alles mogelijk te maken, moest de stad wel af van – de dreiging van – ondercuratelestelling door de rijksoverheid, want het ‘oude’ stadsbestuur had een desastreus financieel beleid gevoerd.

De belichaming van deze Nieuw-Linkse aanpak was PvdA-wethouder Max van den Berg, die in 1974 de verwerkelijking ervan weergaf in zijn brochure *Een rood denkraam*. Hij was niet alleen het gezicht van de stedelijke partij – hoewel Wallage er het zijne aan deed om dit te betwisten – maar zoals al vermeld ook voorzitter van het gewest, dus van de provinciale PvdA. Cumulatie van (partij)functies werd door de nieuwe lichte niet uitgebannen, misschien wel omdat zij met te weinigen waren om alle zetels enkelvoudig te kunnen bezetten – en dat terwijl Nieuw Links naar eigen zeggen wars was van de opeenhoping van (partij)functies in één persoon.

Tegenspraak kreeg Van den Berg intern niet, van niemand. Althans, niet openlijk. De Groningse partijgenoten waren ingenomen met deze bestuurder-nieuwe-stijl die de polarisatie niet schuwde, die nooit een stropdas om had, die het haar tot op de schouders droeg en die zich op een Solex – rijwiel met hulpmotor – door de stad verplaatste. En die meer dan wie ook de PvdA een nieuw en bovenal eigentijds gezicht gaf.

De jonge garde zat nu zelf op het pluche. De PvdA mocht dan jarenlang een regenteske partij zijn geweest, met de afwisseling van de macht was het intern – vooral binnen de raadsfractie en het afdelingsbestuur – niet meteen gaan zinderen. Dit stond haaks op wat er zoal binnen de partijafdeling door nieuw toegestroomde en actieve leden werd geïnitieerd en bewerkstelligd. Zij brachten volop leven in de brouwerij, maar de plaatselijke partijtop maakte zich dit niet meteen eigen in zijn werkwijze. Nieuw Links had binnen de partij de macht en de zetels overgenomen, maar politiek bedrijven bleef wel een kwestie van stevig zitvlees en veel geduld. En vooral ook van aangepaste omgangsvormen.

Af en toe bezocht ik als bestuursvertegenwoordiger een vergadering van de ‘ver-Nieuw-Linkste’ raadsfractie in het Stadhuis aan de Grote Markt. De entourage imponeerde, de bijeenkomsten een stuk minder. Het bleek normaal te zijn om tijdens vergaderingen de krant te lezen, om onderling te discussiëren en vooral om niet te luisteren naar degene die het woord had. Behalve als de wethouders of de fractievoorzitter spraken. Zij waren de baas. Verder was iedereen gelijk, met het onuitgesproken besef dat sommigen nu eenmaal meer gelijk waren. De nieuwe tijdgeest was vooral doorgedrongen tot zowel het tweede echelon in de partij – ledenvergadering, wijkteams, partijactivisten – als tot haar directe omgeving. Binnen de plaatselijke partijtop zelf had het regentesk handelen een nieuw gezicht gekregen, maar daarmee werd het niet minder regentesk.

In het begin van de jaren zeventig werd de samenleving op zijn kop gezet. Wat begon in de roemruchte jaren zestig kreeg vooral in de jaren zeventig gestalte. De nog altijd onbeantwoorde vraag is of de ontwikkelingen binnen de PvdA oorzaak of gevolg van de maatschappelijke veranderingen zijn geweest. Of dat zij niet meer dan een symptoom waren. Want binnen alle instituties in de samenleving werd de boel omgegooid.

In het politieke krachtenveld van Groningen kon alleen de PvdA bogen op een traditie die niet kapot te krijgen was. Terwijl de confessionele partijen krompen, de liberalen met Hans Wiegel van gezicht en stijl veranderden, de Pacifistisch-Socialistische Partij (PSP) van het toneel verdween en nieuwe

partijen als de Politieke Partij Radikalen (PPR) en D'66 anders dan elders nauwelijks aanhang wisten te verwerven, bleef de PvdA met afstand de grootste. De paleisrevolutie van 1970 had daar niets aan veranderd. De PvdA was de baas en gedroeg zich er ook naar. Superieur in alle opzichten: politiek-strategisch, ideologisch, bestuurlijk en zelfs moreel. Het was machtspolitiek pur sang, waarmee de toon van het bedrijven van eigentijdse lokale politiek werd gezet. Ook buiten de stadsgrenzen van Groningen, zoals al spoedig bleek.

De andere partijen telden niet of nauwelijks mee, behalve wanneer zij nodig waren om een raadsbesluit erdoor te krijgen. De communisten hijgden in de nek van de plaatselijke sociaaldemocratie, maar hun vertegenwoordigers in de raad werden niet serieus genomen en soms zelfs belachelijk gemaakt, waarbij alleen oud-Spanjestrrijder Siep Adema werd ontzien. Niemand stoorde zich er openlijk aan, want ook de manieren van de communisten waren minder verfijnd, soms zelfs ronduit bot en onbeschoft. Het politieke schouwspel werd gedomineerd door de arrogantie van de PvdA tegenover het gedram van de CPN. Toch bleven zij tegen heug en meug coalitiegenoten. De PvdA had de CPN nodig voor een raadsmeerderheid en de CPN kon niet om de PvdA heen, omdat de laatste nu eenmaal, naar eigen zeggen, 'de massa' vertegenwoordigde.

Breuk in het Groningse college van burgemeester en wethouders

In de fractie kwam het in 1971 bijna tot een breuk tussen de meerderheid van Nieuw-Linkers en de minderheid die nog uit de oude garde voortkwam, maar voorzitter Wallage wist de boel nog even bij elkaar te houden. Een jaar later ging het binnen het college van burgemeester en wethouders echter mis. Dit kwam niet in de laatste plaats door Max van den Berg, die geheel tegen de heersende mores in het collegiaal besturen van de gemeente op zijn eigen wijze interpreteerde. Minderheidsstandpunten moesten volgens hem niet alleen mogelijk zijn, maar tevens openbaar gemaakt worden. Concessies waren niet of nauwelijks aan de orde, aan het sluiten van compromissen deed hij liever niet mee.

Zo ontstond het beeld dat in de socialistische gemeentepolitiek het doel de middelen heiligt. En het meest effectieve middel was polarisatie, niet alleen buiten de partij maar zo nodig ook erbinnen. Het was altijd zij tegen ons en nooit wij samen. Dit paste geheel en al in de tijdgeest van die dagen.

Van den Bergs collega-wethouders werden er horendol van. Partijgenoot Hendriks hield zijn fatsoen en bracht niets van zijn ergernis naar buiten. Binnen de fractie kon hij – de PvdA-lijsttrekker – niet op een meerderheid rekenen. Wethouder Frits von Meijenfeldt van de Anti-Revolutionaire Partij (ARP) verklaarde later in een interview in het *Nieuwsblad van het Noorden* dat hij er niet van kon slapen en bang was om gek te worden. CPN-wethouder Henk Niemeijer spande de kroon met zijn in besloten kring gedane uitspraak over Van den Berg: ‘As ik hom veur mien waog’n krieg, rie ik gewoon deur’. Daarmee introduceerde hij een geheel nieuwe variant van het in communistische kring zo populaire ‘kaltstellen’ van politieke tegenstanders en andere ‘klassenvijanden’.

In de nazomer van 1972 barstte de bom. De fractievoorzitters Berend Hamming van het Gereformeerd Politiek Verbond (GPV) en Evert Yspeert van de samenwerkende christelijke fracties dienden in de raad een motie van wantrouwen in tegen Van den Berg, die inderdaad voor een meerderheid van de raad niet meer te pruimen was. Twee wethouders – van respectievelijk de samenwerkende christelijke fracties en de VVD – hadden verklaard om persoonlijke redenen niet meer met hem verder te willen. De derde uit die hoek was met vakantie, maar vanuit het buitenland zei hij zich bij het tweetal te voegen. De motie werd verworpen, niet alleen omdat de PvdA, D’66 en de PSP tegenstemden, maar ook de CPN van Niemeijer en Meis. Hoewel deze laatsten Van den Berg maar wat graag zagen gaan, konden ze het niet maken om met de rechtse partijen een motie tegen een sociaaldemocraat te steunen. De PvdA vertegenwoordigde immers nog altijd de arbeidersklasse en daar kon de CPN zich volgens haar eigen logica niet tegen keren.

Het gevolg was een bestuurscrisis. Slechts twee wethouders – Van den Berg van de PvdA en Niemeijer van de CPN – bleven zitten, de andere vier traden terug. Hendriks steunde niet de motie van wantrouwen tegen zijn collega Van den Berg, maar verklaarde zich wel solidair met de christelijke en liberale wethouders. Hij bedankte als wethouder en bleef raadslid.

Dit was de opmaat voor het eerste linkse meerderheidscollege in ons land. Drie PvdA-wethouders (allen onder de 30 en Wallage was een van hen), twee CPN’ers en een D’66-er (Jos Staatsen, die later als PvdA-burgemeester zou terugkeren) vormden met de aanvankelijk met reserves ontvangen PvdA-burgemeester Harm Buiten het dagelijks bestuur van de stad. Ze konden rekenen op een nipte meerderheid van 21 van de 39 raadsleden, alsmede op de gedoogsteun van PSP-raadslid Jan de Jong, een markante Groningse aannemer die in zijn kleurrijke loopbaan actief was geweest in tal van linkse partijen en partijtjes.

Gemeenteraadsvergaderingen kregen een ritueel karakter, want de echte discussie en besluitvorming vond in de beslotenheid van de PvdA-fractie plaats. De overige linkse fracties hadden geen andere keus dan gewoon meegaan met de PvdA, want aansluiting bij de rechtse oppositie gaf zelfs op onderdelen van beleid geen pas. Zo zou de nieuwe PvdA de wereld veranderen, te beginnen in Groningen. Nieuw Links had de grootste stad van het Noorden naar zijn hand gezet!

Landelijke uitstraling

Binnen de landelijke partij begon Groningen – vanouds toch al een rood bolwerk – meer en meer op te vallen. Vanuit andere grote steden werd met veel belangstelling gekeken naar het functioneren van het linkse meerderheidscollege, dat min of meer uit nood was ontstaan. Het werd gezien als een opmerkelijk experiment binnen een bestuurscultuur die zich tot dan toe kenmerkte door ‘afspiegelingscolleges’ ter wille van het algemeen belang. In Groningen zag de PvdA dit algemeen belang als een verhullend begrip. Het stond politiek gezien voor de dood in de pot. Dus werd er definitief en zo lang als mogelijk gebroken met afspiegelingscolleges. Kortom, geen verbinding mét, maar verwijdering tót politieke tegenstanders.

Daarbij werd de gemeenteraad nog als excuus en dekmantel gebruikt, want juist daar zou in alle openbaarheid door alle verkozen partijen besluitvorming plaatsvinden. Formeel was dat ook zo, maar zoals al vermeld vielen feitelijk de beslissingen daaraan voorafgaand in de fractiekamer van de PvdA. Of eigenlijk gebeurde dit al binnen het informele beraad van de PvdA-wethouders, dat eigenlijk permanent plaatsvond, nu eens in een werkkamer op het stadhuis, dan weer in een plaatselijk etablissement. Het was een soort ‘dualisme avant la lettre’: in het destijds nog geldende monistische stelsel maakten de wethouders deel uit van de raadsfractie. In de praktijk traden zij steeds meer als een blok op, niet alleen binnen het dagelijks bestuur van de stad maar ook in de eigen PvdA-fractie.

Zo ontwikkelde zich een opmerkelijke paradox: hoe een inmiddels gedemocratiseerde en ogenschijnlijk transparante partij toonbeeld werd van eigentijds regentesk handelen en intransparantie. De regenten van de jaren vijftig en zestig waren vervangen door de nieuwe elite van de jaren zeventig. In de tijdgeest van die jaren zagen weinigen dit als een probleem en binnen de PvdA, voor zover valt na te gaan, helemaal niemand.

De inzet van de raadsverkiezingen van 1974 was een links programcollege, dat er na een grote verkiezingswinst – van 13 naar 18 van de 39 zetels – metterdaad kwam. Daarin zaten vier PvdA-wethouders, een van de PPR en een van de CPN. Hun gemiddelde leeftijd lag nog altijd ruim beneden de 30 jaar. De nieuwgekozen PvdA-raadsfractie beschouwde zich in meer of mindere mate als Nieuw Links. Het bestuur van de partijafdeling deed dit eveneens en in feite gold het voor het totale spraakmakende deel van de plaatselijke PvdA.

In navolging van Groningen kwamen er na de raadsverkiezingen van 1974 in meer steden linkse programcolleges, met Amsterdam en Rotterdam voorop. Als voorzitter van de Groningse PvdA werd ik op verschillende plaatsen in het land gevraagd om het ‘Groninger model’ te komen toelichten. Achteraf bezien leek het meer op een snelcursus eigentijdse machtspolitiek, dan op het uitdragen van spraakmakend sociaaldemocratisch beleid.

Max van den Berg kreeg als lijsttrekker bij de raadsverkiezingen landelijke bekendheid en ook binnen de landelijke partij manifesteerde ‘Groningen’ zich steeds sterker. Tijdens partijcongressen – het hoogste partijorgaan, dat is samengesteld uit gekozen afgevaardigden vanuit de afdelingen – was de Groningse afdeling nadrukkelijk aanwezig. Spraakmakende congresbesluiten, zoals het op termijn uittreden uit de NAVO en het loslaten van het perspectief van de Progressieve Volkspartij (de mogelijke fusie van de PvdA, D’66 en de PPR), vonden hun oorsprong in de PvdA-afdeling Groningen.

Kijvende werkwijze

Nieuw Links domineerde de partijcongressen en zo mogelijk nog meer de landelijke partijraden. De laatste werden gevormd door gekozen afgevaardigden vanuit de (grootstedelijke en regionale) partijgewesten. Zij waren niet besluitvormend ten aanzien van inhoud en strategie, maar fungeerden vooral als toetsingskader voor de partijtop en – vanaf 1973, na het aantreden van het kabinet-Den Uyl – voor het regeringsbeleid. En vooral boden de partijraden een politiek platform aan de gewestelijke voorzitters, ofwel de ‘partijbaronnen’, die zich op een enkele uitzondering na allemaal als Nieuw-Linkser beschouwden.

De altijd kijvende werkwijze van Nieuw Links werd geprojecteerd naar de landelijke partijorganen. In een mum van tijd werden statuten en reglementen aangepast aan de vergaande wensen van Nieuw Links. Waar op de in-

houd geen succes in de vorm van gevoerd beleid geboekt kon worden, werd dit in de vorm ruimschoots gecompenseerd. De partijorganisatie werd gedemocratiseerd en wel op zo'n wijze dat gedelegeerd vertrouwen werd getransformeerd in georganiseerd wantrouwen. De partijcultuur veranderde – generaliserend gesproken – mee. Waar het PvdA-kader tot ver in de jaren zestig volgzaam, meegaand en zeker ook onderling verbonden was, werd het nu en geheel en al in de geest van de tijd bovenmatig assertief. Polarisatie werd ook en misschien wel vooral binnen de partij niet geschuwd. Politiek werd persoonlijk en het persoonlijke was politiek. Partijgenoten werden niet meer bij voorbaat gezien als medestanders, laat staan als 'kameraden', maar niet zelden als tegenstanders en zo nu en dan als concurrenten.

Het werd er daarmee niet gezelliger op binnen het partijkader. Er waren weliswaar her en der vriendenclubjes, maar van een breed uitgedragen 'wij-gevoel' was geen sprake. Niet binnen Nieuw Links en evenmin binnen de partij. En vanaf het moment dat beide samenvloeiden al helemaal niet meer. Er ontstonden kongsies, belangengroepjes, partij-elites en verdere versnipperingen, gedreven door verongelijkheid of door een streven naar meer macht en invloed en nog waarschijnlijker door dit alles tegelijk.

Zo bleek de veel bejubelde partijdemocratie een fictie, want er werd voortdurend in achterkamertjes en buiten de formele vergaderingen om van alles en nog wat geritseld en geregeld. De enige die zich hieraan leek te onttrekken en er tegelijkertijd als het ware boven stond, was Joop den Uyl, minister-president en politiek leider van de PvdA. Hij had nooit een duidelijke positie ten opzichte van Nieuw Links ingenomen. Hij was slim genoeg om zich er niet tegen te keren, maar tegelijk verbolgen omdat Nieuw Links hem bij herhaling publiekelijk kapittelde. Bijvoorbeeld via de congressmotie van de afdeling Doniawerstal, waarin teleurstelling werd uitgesproken over zijn optreden als oppositieleider tegenover het centrumrechtse kabinet-De Jong (1967-1971). Bijvoorbeeld ook toen hij aan het begin van de jaren zeventig partijvoorzitter Van der Louw naast zich op de verkiezingsaffiches moest dulden.

Toen ik enkele jaren later vanuit de Groningse universiteit meewerkte aan het zogeheten 'Middenkaderonderzoek' binnen de vier grote politieke partijen, bleek dat ruim twee derde van het PvdA-middenkader – ofwel de gekozen congresafgevaardigden – zich nadrukkelijk als Nieuw Links beschouwde.² Wat we niet publiceerden – want dat mocht niet van de partijtop – was dat we uit het onderzoeksmateriaal konden afleiden dat de voormalige partijvoorzitter en op dat moment burgemeester van Rotterdam, Van der Louw, de favoriet van het toenmalige partijbestuur was als het ging om de toekom-

stige opvolging van Den Uyl. Van der Louw zou enkele jaren later sneuvelen in de 'kroonprinsenstrijd', die meer ambities deed smoren. Uiteindelijk ging een relatieve buitenstaander, toenmalig FNV-voorzitter Wim Kok, er met de buit vandoor.

Vergadertijgers

Landelijk ging ik als gekozen afgevaardigde naar partijcongressen en partijraden. Daar vielen vooral de telkens lange en onbegrijpelijke 'ordedebatten' op, nog voordat het echt begonnen was. Enkele luidruchtige en zonder uitzondering betweterige vergadertijgers gingen stevast met het vergaderpresidium in de slag over het op- en afvoeren van agendapunten of het veranderen van de volgorde. Het waren het recept en de werkwijze van Nieuw Links. Het ging niet zozeer om wat er besloten werd, maar vooral om hoe er besloten werd. En bovenal over wie het binnen deze partijorganen voor het zeggen had. Macht was belangrijker dan de inhoud. En zij die er iets tegen zouden kunnen doen – zoals politiek leider Den Uyl, partijvoorzitter Van der Louw en zijn opvolgster Ien van den Heuvel – lieten het gebeuren, telkens weer. Alsof hun positie afhing van dit wanstaltige gezeur over procedures en reglementen. In 1977 culmineerde dit in het mislukken van de vorming van het tweede kabinet-Den Uyl.

Ondanks een forse verkiezingsoverwinning en een enthousiast partijkader slaagden enkele partijtjgers, onder aanvoering van Piet Reckman, erin om hun hand volledig te overspelen, met het kabinet-Van Agt-Wiegel van CDA en VVD als ongewenst gevolg. Democratische besluitvorming door de leden legde het af tegen het gemanipuleer van een clubje zelfbenoemde partijstrategen. Deze methode was eerder succesvol gebleken, namelijk toen Nieuw Links de macht in de PvdA overnam. Maar destijds was er geen transparantie in de besluitvorming en moest de partijdemocratie nog uitgevonden worden. Nu werd kapotgemaakt wat nog kort daarvoor in formele zin was bereikt – te weten openheid, openbaarheid en democratisch gecontroleerde machtsuitoefening. De democratisering schoot door in haar tegendeel en dat niet voor het laatst.

Met veronachtzaming van de nodige nuances kan geconcludeerd worden dat Nieuw Links de partijcultuur binnen de landelijke PvdA enigermate verpest heeft, terwijl tegelijkertijd de beeldvorming van de partij er landelijk ook niet op vooruitging. Wellicht is dankzij Nieuw Links het landelijke politieke

profiel van de PvdA verduidelijkt, alleen het politieke bedrijf binnen de partij zelf is er – zeker voor buitenstaanders – niet aantrekkelijker en toegankelijker op geworden. De strijdorganisatie die de sociaaldemocratische partij van oorsprong was, hoefde geen gezelligheidsvereniging te worden, maar een beetje meer oog voor het menselijke aspect en sociale omgangsvormen zou geen kwaad hebben gekund. Niet alles en zeker niet de individuele beleving van partijleden kan ondergeschikt worden gemaakt aan het ‘hogere doel’.

De menselijke maat is niet minder van belang, maar vooral in de landelijke partijregioen bepaalde een gezelschap van eigengereide, machtsbeluste en verzuurde betweters het beeld binnen de partij. Dat vormde de keerzijde van de ‘successen’ van Nieuw Links. Sociaal vaardige Nieuw Links-prominenten, zoals staatssecretaris Wim Meijer en de Tweede Kamerleden Relus ter Beek en Hans Kombrink, slaagden er niet in dit beeld te keren. Voor buitenstaanders was en bleef de uitstraling van de partij niet echt uitnodigend.

Van het omgaan met macht – en vooral in het nastreven ervan – word je doorgaans geen beter mens, zo heb ik ook zelf mogen ervaren. Als persoon word je er niet leuker op en soms ben je zelfs niet te pruimen. Wanneer je persoonlijke omgeving het nalaat je daar tijdig en indringend op te wijzen, ben je binnen de kortste keren onuitstaanbaar.

In deze opvatting werd ik in de eerste helft van de jaren zeventig bevestigd tijdens informele bijeenkomsten, voorafgaand aan de partijraad die meestal in de Pepperbox in Utrecht plaatsvonden. Partijgenoten die zichzelf als de ware erfgenamen van Nieuw Links beschouwden, bespraken daar de te voeren vergaderstrategie voor. Dat intussen de gehele partij ‘ver-Nieuw-Linkst’ was, scheen aan hen voorbij te zijn gegaan. Want ook hier ging het weer tussen henzelf en de anderen, allen behorend tot een en dezelfde partijraad van dezelfde partij. Verbeten en venijnig werd er gediscussieerd, vaak over het hoe en vrijwel nooit over het wat of waarom. Symbool voor dit type vergaderdijgers en hun achterkamertjespolitiek stond voor mij de Amsterdammer Pelle Mug, die een gebrek aan persoonlijke uitstraling compenseerde met een grote mate van verbale gewiektheid en politieke listigheid. Juist dat laatste zou hem later als fractievoorzitter en kandidaat-wethouder van de hoofdstedelijke partijafdeling opbreken.

Toch deed ik wel eens mee met dit soort clubjes, gefascineerd als ik was door het machtsspel en hoe het gespeeld kan worden. Wat je er verder ook van kan zeggen, leerzaam was het wel. Wellicht niet verheffend, maar als onderdeel van een cursus in het politieke handwerk zeker wel verhelderend. Later, als Kamerlid, kwam ik erachter dat elke politieke partij elkaar deels over-

lappende informele circuits kent waarin belangwekkende zaken worden voorgekookt en bedisseld.

Partijdemocratie bleek inderdaad niet meer dan een fictie te zijn, alle goede bedoelingen ten spijt. Niet in de laatste plaats gold dit voor mijn partij, die de mond vol had van democratie en democratisering.

Nieuwe vrijgestelden

De sociaaldemocratie dreef decennialang – en zeker in de hoogtijdagen van Nieuw Links – op een symbiose van drie te onderscheiden bevolkingsgroepen. In de eerste plaats de snel in omvang afkalkende ‘werkende klasse’, ofwel de arbeiders van weleer. Zij steunden vanuit traditie, groeps cultuur en niet in de laatste plaats vanwege de eigen materiële belangen de PvdA. De snel groeiende middenklasse van na de ontzuiling vormt de tweede categorie. Uit solidariteit en zeker ook vanuit een ‘welbegrepen eigenbelang’ (verzorging voor hulpbehoevende ouders, goed onderwijs voor de kinderen, sociale zekerheid) schaarde zij zich voor een groot deel achter de PvdA. Onder hen waren veel jongeren met een ‘arbeidersachtergrond’, die mochten ‘doorleren’ in het hoger onderwijs.

Ook binnen de partij was dit beeld zichtbaar, zeker in het begin van de jaren zeventig, toen nogal wat goed opgeleide en uit een arbeidersmilieu afkomstige jongeren zich binnen de PvdA lieten horen. Vanaf dat moment werd deze ‘doctorandussen’ niet zelden verweten dat zij de dienst in de partij uitmaakten, waardoor er geen arbeider meer aan de bak kwam. Behalve dan de ‘excuus-Truus’, die in vrijwel elk afdelingsbestuur en in bijna elke raadsfractie te vinden was.³ Zo trad weer een merkwaardige paradox op: nu vooral dankzij de sociaaldemocratie de toegang tot het hoger onderwijs verbreed was, was het resultaat daarvan weer niet goed.

De in de jaren zestig opkomende derde groep was kleiner in omvang, maar gaf in tal van opzichten de toon aan. Het was de vooroplopende en luidruchtige culturele voorhoede, die aangestoken door het linkse levensgevoel de grenzen van haar mogelijkheden opzocht en niet zelden overschreed.

Het onuitgesproken verbond van deze drie groepen vormde jarenlang de basis voor een progressieve en brede volkspartij, waarin overigens steevast een kleine elite de toon zette, zowel landelijk als in de grotere steden. Voor de doorbraak van Nieuw Links hadden de landelijke, regionale en lokale partijregenten het voor het zeggen gehad.

Nadat vooral dankzij Nieuw Links binnen de PvdA een wisseling van elites had plaatsgevonden, veranderde de uitstraling van de partij. De ideeën en bovenal de werkwijze van Nieuw Links bepaalden vanaf dat moment het beeld van de PvdA.

Op de golven van Nieuw Links deden ook in Groningen nieuwe types partijleden hun intrede. Jongeren en onder hen vooral studenten van de sociale faculteit, onderwijsgeevenden die enthousiast waren over de lokale aanpak van achterstanden, stedenbouwkundigen en architecten die wilden meedenken over eigentijdse stadsontwikkeling en volkshuisvesting, kunstenaars en andere ‘cultuurfreaks’ die het keurslijf en de rigiditeit van de eerder zo door hen bejubelde CPN zat waren, welzijnswerkers die met de sociaaldemocratie meenden dat de samenleving maakbaar was en dat zij daartoe het instrument in handen hadden en nog veel meer. Ze wilden er allemaal bijhoren.

Dat gold echter niet of nauwelijks voor degenen die hun dagelijks brood met de handen moesten verdienen. Het waren vooral ‘nieuwe vrijgestelden’ die de dienst binnen de PvdA uitmaakten.⁴ Dit verschijnsel was niet alleen landelijk, maar in alle grotere steden zichtbaar. De ‘nieuwe vrijgestelden’ hadden – en hebben – de vrijheid om hun veelal goedbetaalde functies in de (semi)overheid naar eigen inzicht in te vullen. Over hun eigen materiële toekomst hoefden ze zich niet al te druk te maken, want deze ligt vast in ijzeren rechtsposities en welvaarts vaste pensioenen. Zij bleken verbaal bedreven – en heten daarom ook wel ‘logocraten’⁵ – en verwierven veel politieke invloed, ook al omdat zij hun politieke activiteiten konden combineren met hun werk. Sterker nog, werk en politiek lagen niet zelden in elkaars verlengde of overlaptten elkaar. Feitelijk vormden zij een politieke elite. In de volksmond heette het dat zij nooit een gewone baan hadden gehad en eigenlijk dus nooit gewerkt hadden.

Hoewel ik er zelf deel van uitmaakte, stoorde ik me meer en meer aan het vaak zelfgenoegzame en arrogante optreden van deze politieke elite. Zeer begaan met abstracties als ‘de mensheid’, maar in het dagelijks leven weinig oog voor gewone mensen, zeker ook binnen en rond de partij.

In oktober 1975 studeerde ik af op een doctoraalscriptie over de wisseling van elites binnen de Groningse partijafdeling. Degenen met wie ik binnen de partijafdeling het meest samenwerkte, kregen een exemplaar. Ik vernam geen enkele reactie. De discussie waarop ik gehoopt had bleef uit, ook na mijn vertrek uit Groningen, het jaar daarop. Enkele maanden later verscheen de scriptie, aangepast en verkort, in boekvorm, onder de titel *De nieuwe elite van de PvdA*.⁶ De groeiende invloed van ‘het spijkerpakkenproleta-

riaat' en andere maatschappijvernieuwers met (te) veel vrije tijd, kreeg steeds meer publieke aandacht. Onder druk van enkele leden – onder wie ook de socioloog en publicist Bart Tromp, die zelf over 'de ijzeren wet van de oligarchie' (al in 1911 door de socioloog Robert Michels geformuleerd) publiceerde en met wie ik eerder in het afdelingsbestuur zat – zou de afdeling Groningen over 'de nieuwe elite' discussiëren. Ik zou de discussie ter vergadering inleiden. Het is er nooit van gekomen. Twee keer werd ik uitgenodigd, twee keer werd het op het laatste moment afgezegd.

Kort daarna schreef ik in *Socialisme en Democratie*, het maandblad van de Wiardi Beckman Stichting (WBS) – het wetenschappelijk bureau van de PvdA –, een artikel over de barrières voor 'gewone mensen' om nog binnen de 'ver-Nieuw-Linkste' PvdA actief te kunnen zijn.⁷ Hoewel de landelijke partijbladen het begrip 'basis' – destijds het gangbare partij-jargon – te pas en vooral te onpas hanteerden, kwamen de gewone leden binnen de PvdA nauwelijks aan de bak. Op papier had Nieuw Links de partij gedemocratiseerd, in de praktijk was er vooral een wisseling van elites opgetreden. Binnen de partij was Nieuw Links als democratiseringsbeweging mislukt, daarbuiten – in het beleid op lokaal en provinciaal niveau – niet. Ook de landelijke partijprogramma's en het beginselprogramma van 1977 waren 'ver-Nieuw-Linkst'. Alleen zette dat geen zoden aan de dijk omdat de partij vanaf 1977 tot 1989 – met een kleine onderbreking – in de oppositiebanken zat.

De toon en de muziek

Zowel in de publieke beeldvorming als binnen het spraakmakende deel van de PvdA wordt vaak – wellicht is 'altijd' de correcte aanduiding – over het hoofd gezien dat de partij meer en omvangrijker is dan alleen 'Den Haag', de grachtengordel en de grote steden. In een in 1978 gepubliceerd boekje over de wederwaardigheden van Nieuw Links constateerden mijn medeauteurs en ik dat op tal van plaatsen en dus in veel PvdA-afdelingen Nieuw Links niet of nauwelijks doordrong tot de politieke praktijk.⁸ Het beeld naar buiten deed niet zelden anders vermoeden. Dit kwam mede omdat doorgaans de toon vooral werd bepaald door degenen met de grootste mond en de gemakkelijkste toegang tot de media. In lokale partijvergaderingen kon weliswaar van alles geroepen worden, maar dit betekende niet dat dit dan ook meteen werd omgezet in lokaal beleid. Waar plaatselijke pleitbezorgers van Nieuw Links wel doordrongen tot de gemeenteraad of het college van burge-

meester en wethouders, betekende dit lang niet altijd dat hun invloed in het lokale beleid herkenbaar was. Veel hing af van de plaatselijke politieke krachtsverhoudingen.

Zelf was ik intussen gemeenteraadslid in Assen, dat destijds nog meer dan Groningen een rood bolwerk in het Noorden was. Daar werd in de lijn van de Drentse traditie polarisatie geschuwd en machtspolitiek zelfs verafschuwd. Consensus in het politieke doen en laten was en bleef nog lang de gangbare norm, ook binnen de partij die – vooral vanuit dezelfde traditie – de helft van de plaatselijke kiezers achter zich wist.

Binnen de landelijke PvdA zetten de mannen van Nieuw Links de toon. Het waren inderdaad vooral mannen. Dit bracht de socioloog Jacques van Doorn tot de conclusie dat voor Nieuw Links politiek vooral een mannen-spel was.⁹ Acht mannen schreven in 1966 *Tien over rood* en onder de 74 ondertekenaars van dit eerste manifest van Nieuw Links bevonden zich slechts negen vrouwen. En dit tegen de achtergrond van de op dat moment opkomende tweede feministische golf.

De mannen van Nieuw Links lieten zich niet hinderen door enige zelfoverschatting. Tien jaar nadat Nieuw Links binnen de PvdA de macht had overgenomen, meenden zij nog altijd de interne gang van zaken naar hun hand te kunnen zetten. Dit bleek bij de verkiezing van een nieuwe landelijke partijvoorzitter in 1979. De gedoodverfde kandidaat was Wim Meijer, voorman van Nieuw Links en vertrouweling van politiek leider Den Uyl, ofwel – in het vertrouwde partij-jargon – ‘de enige naar wie Joop luistert’. Tegenkandidaat was Max van den Berg, die het jaar daarvoor gestopt was als wethouder in Groningen. Deze werd in zijn ‘partijcampagne’ (de eerste voor het voorzitterschap ooit) opvallenderwijs bijgestaan door Tom Pauka, een van de initiatiefnemers van Nieuw Links.

Kort voor de verkiezing op het landelijk partijcongres viel een aantal leden van de ‘oude’ vaste kern van Nieuw Links terug op een laatste en voorheen probaat gebleken redmiddel om hun favoriet Meijer te doen zegevieren. Ze belegden een min of meer besloten bijeenkomst (want alleen op uitnodiging toegankelijk) in Utrecht en stelden daar een manifest ten gunste van een van hen (Meijer) op. Met daaronder een rij namen, veelal dezelfde als tien jaar eerder, onder wie Bram Peper, Van der Louw, Ter Beek, Mug en Kombrink. Daarmee werden de pers en de partijgenoten bestookt, maar deze keer faalde de lobby van de Nieuw-Linksers, die bijna allemaal al net zo aan het pluuche bleken te kleven als hun zo gekritiseerde voorgangers. Meijers nederlaag werd nog groter dan voorzien en dan hijzelf verdiende.¹⁰

Hetzelfde congres bepaalde dat de destijds felbegeerde functie van ‘internationaal secretaris’ niet langer verenigbaar was met het Kamerlidmaatschap, waardoor Ter Beek moest terugtreden. Twee voormalige en elkaar fel bestrijdende ‘leiders’ van Nieuw Links, Hans van den Doel en Han Lamers, werden door het congres te licht bevonden voor het partijbestuur. Dit alles bracht mij ertoe om op de opiniepagina van *NRC Handelsblad* te concluderen dat wij getuige waren geweest van ‘de laatste stuiptrekkingen van stroming Nieuw Links’.¹¹ De ideeën van Nieuw Links zouden voorleven, maar de beweging was in 1979 aan haar einde gekomen.

Teloorgang

Elders in dit boek worden andere ‘sterfdata’ van Nieuw Links genoemd. Daarbij wordt onder meer gerefereerd aan het einde van het vijfjarig ‘officiële bestaan’ van Nieuw Links. Zelf heeft Nieuw Links – zie het eerder aangehaalde boekje *Een verjongingskuur voor de Partij van de Arbeid* – altijd een officieel bestaan (met zaken als statuten, reglement, ledenlijst) willen vermijden. Ook wordt 1986 als sterfjaar aangeduid. In dat jaar behaalde de PvdA bij de Kamerverkiezingen haar ‘overwinningsnederlaag’, een typische PvdA-term die aangeeft dat winst eigenlijk verlies betekent. De partij won – voor de laatste keer met Den Uyl als lijsttrekker en voor het eerst met Wim Kok (vooralnog als ‘duwer’) op de decentrale kandidatenlijsten – 5 zetels en kwam uit op 52. Maar omdat het CDA van Ruud Lubbers er 10 bijkreeg en op 54 kwam, kon Lubbers ‘zijn karwei afmaken’ – dat wil zeggen: de regeringssamenwerking met de VVD voortzetten. Zo bleef de PvdA veroordeeld tot de oppositiebanken.

Alles moest daarom weer eens anders en daartoe werden drie ‘vernieuingscommissies’ ingesteld. De eerste (de zogeheten ‘Cie. A’) onder leiding van oud-Nieuw-Linkser Jan Pronk ging over de inhoud en leidde tot het rapport *Schuivende panelen*, dat in 1987 verscheen. De tweede (Cie. B) behandelde de strategie en werd aangevoerd door de nieuwe politiek leider, Wim Kok. Het resulteerde in datzelfde jaar in het rapport *Bewogen beweging*. De derde commissie (Cie. C) moest zich bezighouden met de organisatie en cultuur in de partij. Tot veler verbazing – en zeker die van mijzelf – werd ik als relatieve buitenstaander (en ook intern als ‘kritisch’ bestempelde medewerker van de landelijke partijpers) voorzitter van deze commissie. Volgens mijzelf was de voornaamste reden daarvan dat de twee leden die deze commis-

sie dolgraag wilden leiden – de Kamerleden en latere ministers Evelien Herfkens en Tineke Netelenbos – het elkaar absoluut niet gunden.

‘Mijn’ commissie was nogal kritisch over de interne gang van zaken in de PvdA, hetgeen de meerderheid van het partijbestuur in het verkeerde keelgat schoot. Binnen tal van lokale partijafdelingen bleek ons rapport *Politiek à la carte*, dat ook in 1987 uitkwam, wel in goede aarde te vallen. We stelden onder meer voor de ‘ondemocratische’, want niet rechtstreeks door de leden gekozen, partijraad af te schaffen. Dit moest een meer dan symbolisch einde betekenen van het belangrijkste platform voor wat eens Nieuw Links was. Pas nadat vier jaar later een wederom door het partijbestuur ingestelde commissie – deze keer onder leiding van oud-minister Jos van Kemenade – in het rapport *Een partij om te kiezen* precies hetzelfde bepleit had, werd in 1992 de partijraad opgeheven.¹² Intussen is zij als PvdA-ledenraad een tweede, ietwat afgezwakt leven begonnen.

De definitieve teloorgang van ‘de geest van Nieuw Links’ valt in mijn beleving samen met de verkiezing van Felix Rottenberg tot partijvoorzitter, in 1992.¹³ Niet zozeer omdat op dat moment in tal van grote gemeenten, ook in Groningen, de PvdA weer bestuurde met christendemocraten en vvd’ers, ofwel de nazaten van de oude ‘klassevijand’. Evenmin omdat de partij haar wonden likte na de tot dan toe de heftigste partijcrisis ooit, die rond de aanpassing van de Wet op de Arbeidsongeschiktheid (WAO): meer dan een derde van het ledental verdween om nooit meer terug te keren.

Op de golven van deze partijmisère werd Rottenberg op het schild gehesen. En meteen werd de partijdemocratie – voor zover nog functionerend – opzij geschoven. Als eerste werd de decentrale kandidaatstelling, waarbij de partijgewesten hun eigen kandidaten voor het parlement kozen, afgeschaft. De kandidaatstelling werd weer centraal en onder regie van de partijvoorzitter geregeld, zoals in het pré-Nieuw Linkstijdperk. Een landelijke commissie moest kandidaten rekruteren en selecteren, waarbij bleek dat het partijlidmaatschap in eerste aanleg niet eens meer een voorwaarde was om mee te dingen naar een Kamerzetel. Dit werd het openbreken van grenzen genoemd, ofwel het binnenhalen van een frisse wind. De luiken in de partij moesten open, alsof het niet vooral te maken had met de Haagse kaasstolp waaronder de landelijke politiek zich grotendeels afspeelt.

Feitelijk bepaalde vanaf dat moment de landelijke partijtopy de samenstelling van de Kamerfracties. Het gevolg was een structurele Randstedelijke dominantie, het bij voorbaat uitbannen van al te veel kritische volksvertegenwoordigers waarmee tegelijk het dualisme werd gerelativeerd, het verzwak-

ken en soms verdwijnen van de binding tussen partij(-kader)leden en gekozenen en het terugwerpen van de regio in de partijperiferie. Dit onder de noemer van ‘het afwerpen van de oude politiek’. De partij schoot weer eens door, nu in een tegengestelde beweging dan voorheen door Nieuw Links was bepleit. Dit alles werd zonder morren gelegitimeerd door het hoogste partijorgaan, het partijcongres, waar meer dan eens de waan van de dag zegevierde. Wie of wat vandaag wordt bejubeld, is morgen zonder omwegen bij het vuil gezet. Alsof politiek bedrijven een kwestie van dagkoersen is. Het toverwoord bij dit alles is ‘partijvernieuwing’, waar de term ‘partijvernieling’ meer voor de hand ligt.

Gestolde vernieuwing

In de herinnering van velen binnen en buiten de PvdA leeft Nieuw Links voort als een bijna magisch verschijnsel, dat de duffe en regenteske naoorlogse Nederlandse politiek opschudde. Nieuw Links was, net als het D’66 van Hans van Mierlo en de in 1968 opgerichte PPR, onderdeel van de vernieuwingsgolf in de tweede helft van de jaren zestig. Ook en vooral buiten de politiek veranderde er veel in Nederland. Denk onder meer aan de ontzuiling en de democratisering van de samenleving, aan de welvaartsstijging, aan de opkomst van de studentenbeweging, aan de Provo’s, aan de seksuele revolutie en aan talloze maatschappelijke protesten, zoals die tegen het huwelijk van kroonprinses Beatrix met Claus von Amsberg in 1966. Nieuw Links maakte deel uit van een maatschappelijke tegenbeweging en gaf er tevens richting aan.

De kracht van Nieuw Links was dat hij zich niet zozeer tegen de PvdA keerde, maar verandering van binnenuit propageerde. Dit leidde intern tot enig verzet en uiteindelijk tot de oprichting van de enige afsplitsing ter rechterzijde van de Nederlandse sociaaldemocratie (dus van de PvdA, alsook van haar voorloper, de SDAP). Het resultaat daarvan, de politieke partij Democratisch-Socialisten 1970 (DS’70) was geen lang leven beschoren.

Zowel landelijk als in een aantal (vooral grotere) plaatsen en in sommige provincies nam Nieuw Links de PvdA over, maar in de praktijk bleek deze machtsovername, zoals gezegd, vooral een wisseling van elites te zijn. De ene oligarchie werd vervangen door de andere, die deels dezelfde kenmerken vertoonde, zoals meer aandacht voor vorm dan voor inhoud, meer affiniteit met abstracties zoals ‘de mensheid’ dan met individuele mensen, het behept zijn

met het denken in termen van macht en posities en van daaruit politiek bedrijven, meer belangstelling tentoonspreiden voor de komende verkiezingen dan voor de volgende generaties, tegen de achtergrond van hooggestemde doelstellingen toch vooral pragmatisch en soms zelfs opportunistisch te werk gaan, mannetjesmakerij niet schuwen, een gevoel van onmisbaarheid uitstralen en daarom aan het pluche gekleefd willen blijven, en zo zijn er nog wel meer overeenkomsten.

Daar staat tegenover dat Nieuw Links iets wezenlijks losmaakte in de partij. Zijn speerpunten kwamen terug in verkiezingsprogramma's van de PvdA, al werden ze daarna niet of nauwelijks in beleid omgezet. De PvdA werd, in ieder geval in de beeldvorming, weer een linkse partij en bevestigde daarmee gemakkelijker haar bestaansrecht. Immers, de PvdA zal links zijn of niet zijn!

De belangstelling voor politiek nam met name onder jongeren toe. Politiek was in de beleving van velen niet langer een 'ver-van-mijn-bed-show'. Op lokaal niveau werden successen geboekt, met name binnen de stadsontwikkeling en stedenbouw, waar vooral 'gewone burgers' profijt van hadden. Nieuw Links had met 'groene' partijen als de PPR en D'66 oog voor milieuvraagstukken – zij het nog niet in *Tien over rood* – toen dit nog niet echt in de mode was. Nieuw Links durfde de heilige koe van die tijd – de auto – aan te pakken, zodat stadscentra toegankelijk en leefbaar bleven.¹⁴

Toch is de door Nieuw Links ingezette vernieuwing te snel gestold. Daaropvolgende vernieuwingsbewegingen kregen binnen de PvdA geen voet aan de grond. Nu eens waren ze door de partijtop zelf geïnitieerd (zoals 'Niet Nix' in de tijd van partijvoorzitter Rottenberg), dan weer ontbrak het hun aan inspirerende leiders. Meer dan eens blijkt juist dan dat elke partij heel wat leden kent wier ambities verder reiken dan hun kwaliteiten. En dankzij het weer ingevoerde instrument van de centrale kandidaatstelling kon en kan de partijtop dissidente geluiden binnen de Kamerfractie voorkomen dan wel bij een volgende kandidaatstellingsprocedure definitief onschadelijk maken.

Actie leidt doorgaans tot reactie. Het lijkt dan ook hoog tijd voor een nieuw Nieuw Links, zonder de fouten, de misrekeningen en bovenal de arrogantie van het oude. Van het verleden kun je leren. Immers, wanneer je niet weet waar je vandaankomt, zie je niet de weg die nog voor je ligt. Of, in de retoriek van de vroegere sociaaldemocratische beweging: 'Eens...'

3 Zie ook: Hans Kombrink, 'Nieuw Links is dood – leve Nieuw Links', *Civis Mundi* 10 (1971) 7/8, 302-307. Ik onderscheidde daarin drie fasen in de ontwikkeling van Nieuw Links en concludeerde op Tweede Pinksterdag 1971 dat Nieuw Links opgeheven kon worden.

Macht, positie en strategie van Nieuw Links

1 Deze uitspraak is van Jurrit Pijlman, in die periode gewestelijk secretaris van de PvdA-Drenthe en opgetekend in: Bert Middel en Chris van der Veen, *Veertig jaar op rozen. Ontwikkeling en betekenis van de Partij van de Arbeid in Drenthe tussen 1946 en 1986* (Zuidwolde 1986).

2 I. Lipschits, L.P. Middel en W.H. van Schuur, 'Het middenkader van de Partij van de Arbeid', *Socialisme en Democratie* 36 (1979) 2, 51-67.

3 'Er moet nog een arbeider in' was binnen de partij een veelgehoorde boodschap, met name tijdens kandidaatstellingenprocedures. En wanneer die 'arbeider' eenmaal verkozen was, moest hij het doorgaans zelf zien te fiksen. Echt erbij horen was eerder uitzondering dan regel. Hier ligt een analogie met wat de laatste SDAP-voorzitter, Koos Vorrink, verklaarde toen in 1945 zonder verkiezingen het eerste naoorlogse (nood)parlement werd samengesteld: 'Er moet nog een vrouw in.' Hilda Verwey-Jonker werd de 'gelukkige'.

4 Deze term is in 1974 geïntroduceerd door de Leidse hoogleraar Hans Daalder in een diëscollege. H. Daalder, 'Politici en politisering in Nederland', in: Idem, *Politisering en lijdelijkheid in de Nederlandse politiek* (Leiden 1974). Mede naar aanleiding van de ontwikkelingen in de Groningse PvdA actualiseerde Herman Vuijsje dit tijdsverschijnsel: Herman Vuijsje, *Nieuwe vrijgestelden. De opkomst van het spijkerpakkenproletariaat* (Baarn 1977).

5 Dit begrip is afkomstig van Paul Lucardie, 'Nieuw Links twintig jaar oud. Na tien over rood tijd voor een spelletje "snooker"?', *Socialisme en Democratie* 43 (1986) 10, 303-307. Zie ook: Idem, 'Een luchtkasteel voor logocraten. Nieuw Babylon en de jaren zestig in Nederland', *Sociologische Gids* 44 (1997) 5/6, 440-452.

6 Bert Middel, *De nieuwe elite van de Partij van de Arbeid. Een onderzoek naar de neiging tot oligarchie in de besluitvorming binnen de afdeling Groningen van de Partij van de Arbeid* (Groningen 1976).

7 Bert Middel, 'Partij van de Arbeid: ook voor arbeiders', *Socialisme en Democratie* 34 (1977) 1, 3-12.

8 Bertus Boivin e.a., *Een verjongingskuur voor de Partij van de Arbeid. Opkomst, ontwikkeling en betekenis van Nieuw Links* (Deventer 1978).

9 *Trouw*, 13-07-2001.

10 De methode van het uitbrengen van een manifest van 'prominente partijgenoten' is nog steeds niet uitgebannen, terwijl het resultaat meer dan eens leidde tot het tegendeel van wat werd beoogd. Zo werden bijvoorbeeld Marijke van Hees (1999) en Ruud Koole (2001) met ruime meerderheid tot partijvoorzitter gekozen, terwijl comités van vooraanstaande partijleden de 'gedoodverfde winnaars' – respectievelijk het duo Lennart Booi/Erik van Bruggen en Sharon Dijksma – aanbevelen. Binnen de

partij geldt intussen het gezegde dat wie voor een functie wordt aanbevolen door partijbonzen, er zeker van kan zijn dat deze positie aan hem of haar voorbijgaat.

11 *NRC Handelsblad*, 4-5-1979.

12 Commissie-Van Kemenade, *Een partij om te kiezen. Partijvernieuwing en de PvdA* (Amsterdam 1991).

13 Rottenberg werd samen met Ruud Vreeman tot duovoorzitter gekozen. Vreeman was aanvankelijk zijn tegenkandidaat en werd vanuit de vakbeweging voorgedragen. Hij sloot zich bij Rottenberg aan om, naar eigen zeggen, tweespalt in de partij te voorkomen. Formeel was Vreeman vicevoorzitter en feitelijk opereerde hij in de schaduw van Rottenberg. In 1994 werd hij lid van de Tweede Kamerfractie.

14 Waar PvdA-leider Den Uyl in de jaren zestig verkondigde dat elke arbeider in een auto moest kunnen rijden, waren het tien jaar later vooral stadsbestuurders uit de Nieuw-Linksgeneratie die het autogebruik niet bepaald bevorderden.